

Mekteb-i Harbiye’de Din Eğitimi ^a

 AHMET AYDIN ^b

Öz: Osmanlı askeri okulları kuruluşundan günümüze oldukça geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Osmanlı Devleti’nde Batı tarzı açılan ilk eğitim kurumları bu askeri okullar olmuştur. Askeri okullar içerisinde Mekteb-i Harbiye önemli bir konuma ve geleneğe sahip olmuş Balkan Savaşları’ndan sonra Cumhuriyet’e kadar aksamalar olmakla beraber günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere birçoğu bu okulda eğitim görmüştür. Kurulduğu 1834 yılından itibaren Mekteb-i Harbiye’nin eğitim programlarında din eğitimi yer almıştır. Ders çizelgelerinde yer almadığı dönemlerde de okul camisinde din dersleri zorunlu olarak devam etmiştir. Diğer taraftan askeri okullarda dini ritüeller de din derslerinin tamamlayıcı bir cüzü olarak görülmüş ve öğrencilerin ibadetlerine devam etmeleri ve İslam Dini’ne aykırı hareketlerde bulunmamaları disiplin cezalarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askeriye, Mekteb-i Harbiye, din eğitimi, Osmanlı askeri okulları, Osmanlı Devleti.

^a Bu makale, yazarın hazırladığı *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Devleti’nde Askeri Okullarda Din Eğitimi* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^b Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
ahmetaydin76@yahoo.com

Religious Education in the Military Academy

Abstract: Ottoman military schools were the first of Western-style educational institutions in the Ottoman Empire and have been highly influential. Amongst military schools, the “Mekteb-i Harbiye” (the Military Academy) has gained an important status and played a vital role from its establishment since the Balkan Wars to the formation of the Republic and up until today, despite some interruptions. Many of the founding members of the Republic of Türkiye, including Mustafa Kemal Atatürk received their education in these schools. Religious education has been included in the educational curriculum of the “Mekteb-i Harbiye” since its establishment in 1834. In periods where they were not included in the curricula, such education continued in the school mosques. Furthermore, religious rituals in military schools were regarded as complementary to religious classes and students were encouraged to continue engagement in their acts of worship. Disciplinary action was used as a deterrent against acts contrary to the Islamic faith.

Keywords: Military, Military Academy, religious education, Ottoman military schools, Ottoman Empire.

Giriş

Osmanlı Devleti’nde askeri alanda yaşanan mağlubiyetlerin artması sonrası savaş meydanlarında alınan yenilgilere bir son vermek amacıyla askeri alanda Batı tarzı yenilik çalışmaları başlamıştır. İlk olarak Lale Devri’nden hemen sonra 1734 senesinde Humbaracı Ocağı açılmış sonrasında 1774 yılında açılan Hendesehane ve 1795 yılında açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun’un kurulmasıyla askeri alanda Batı tarzı yenileşme adımları hızlanmıştır. III. Selim (1789-1807) zamanında kurulan Nizam-ı Cedid ordusu da Batı tarzı kurulan ilk Osmanlı askeri birlikleri olmuştur.

Ancak yeniçerilerin çeşitli mülahazalarıyla Batı tarzı kurulan bu eğitim müesseseleri istenilen seviyede gelişmemiş Nizam-ı Cedid ordusu ise kapatılmak zorunda kalmıştır. II. Mahmut (1808-1839) 1826 yılında artık bir zaruret haline gelmiş olan yeni ordunun kuruluşunu daha fazla ertelemek istememiş ve nihayet 1826 yılından Avrupalı usullerde talim yapacak olan Eşkinici Ocağı’nın kurulmasına karar vermiştir. Yeniçerilerin bu girişime de karşı çıkmaları üzerine II. Mahmut devlet adamları ve halktan aldığı destekle yeniçeriliği lağvetmiş ve yeniçeri ortaları kanlı bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Avrupalı tarzda teşkilatlanacak ve talim yapacak olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuştur.

Mansure ordusunun kurulmasından sonra karşılaşılan en büyük sorun orduyu komuta edecek ve askerleri yeni tarzda eğitecek olan subay sınıfını oluşturulmasında yaşanmıştır. İlk başlarda bu ihtiyacın Nizam-ı Cedid birliklerinden kalanlardan ve Avrupa’dan getirilen ikinci, üçüncü sınıf talimcilerden karşılanması yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda yaklaşık otuz yıldır eğitim hayatına devam eden Mühendishane-i Berri-i Hümayun da subay ihtiyacını karşılanması için akla gelmiş ancak geçen bunca seneye rağmen bu okuldan yeterli sayıda mezun verilmediğinden bu kaynaktan yararlanılamamıştır.¹

¹ Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, ArtinAsaduryan Şirket-i Müterebbiye Matbaası, İstanbul, 1310, s. 10; Salim Cevad, *Ordu ve Donanma Teşkilatı ve İstatistik*,

Diğer taraftan ordunun ihtiyaç duyduğu subay arayışları da devam ederken Mısır'da modern askeri bir okul kurmuş olan Mehmet Ali Paşa'dan (ö.1849) yardım istenmiş ancak Mehmet Ali Paşa bu isteği siyasi bir cevapla geri çevirmiştir.² Bu durumda subay yetiştirmede tek çıkar yol kendi kaynakları kalmıştır. Bu bağlamda ilk adım 1831 yılında Müşir Ahmed Fevzi Paşa (ö. 1843) tarafından kurulan ve Mekteb-i Harbiye'nin öncüsü sayılabilecek sıbyan bölükleriyle atılmıştır.³ Ancak bu girişimler henüz istenilen subay yetiştirme amaçlarını karşılayabilecek vaziyette değildir. Diğer taraftan 'mütefennin' subay yetiştirme arayışları da devam etmektedir. Nitekim Mansure ordusunun ikinci seraskeri olan Hüsrev Paşa (ö. 1855) henüz seraskerlik makamına gelmişken 1827 yılında padişaha sunduğu layihasında "ecole militaire" ve "müziyen" adıyla bir harp okulu ve bir bando okulu kurulmasını önermiştir.⁴ Yine 1832 yılına ait bir belgede de Üsküdar'da 'ecole militaire' ve 'muzika' mekteplerinin kurulmasının irade-i seniyenin gereği olduğu ifade edilmektedir.⁵

Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1340, s. 56; Mahmud Şevket, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi: Osmanlı Ordusunun Bidayet-i Tesisinden Zamanımıza Kadar*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1332h./1913, C. 2, 2. Kısım, s. 9.

² Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 223-224; Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri: XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s. 274-275; Mehmed Ali Paşa'nın o dönemde her ne kadar henüz isyan etmemiş olsa da merkezi hükümete mütefennin asker göndermek istemediği aşikârdır. Zira subay talebine cevap olarak gönderdiği mektubunda Mısır askerlerinin yabancı subaylar tarafından eğitildiği henüz üst düzey Müslüman subay yetişmediğini alt rütbelerden adam gönderirse de bunların maharetli olmadıkları anlaşılınca Mehmed Ali Paşa bize ehil değil acemileri göndermiş denileceğini ifade etmektedir. Diğer taraftan maharetli subaylarının kendi köle ve akrabalarından olduğunu ve onlara yüksek maaşlar verdiğini, Osmanlı ordusunda bu maaşların verilmesinin mümkün olmadığını geldikleri takdirde askerler arasında hoşnutsuzluk oluşacağını ileri sürmüştür. Ancak o tarihlerde zaten Mansure ordusuna talim yaptırın Davut Ağa'nın kendi askeri olmasından övündüğünü söylemekten de geri durmamıştır. *Başkanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), Dosya-Gömlek No: 489-23997.*

³ İsrail Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi, Kara Harp Okulu Matbaası*, Ankara, 1992, s. 48;

⁴ BOA, HAT, 293-174174; Cemalettin Taşkıran, *Yüzyıllardır Harbiye: Harbiye'nin 180 Yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 43.

⁵ "Devlet-i aliyye-i ebediyetü'd-devama atiyye-i ilâhiyye olan asâkir-i mensure-i Muhammediyenin nizâm-ı müteferriâtından olup tahsil-i derece-i nihayede elzem

Bu girişimlerin de sonuca ulaşmamasından sonra II. Mahmut, Avrupa'da bulunmuş ve Batı dillerini iyi bilen Namık Paşa'yı (ö. 1892) bir harp okulu kurmakla görevlendirmiştir.⁶ Sıbyan bölüklerinin başında olan Ahmet Fevzi Paşa ile birlikte çalışmalar yapan Namık Paşa, Makça kışlasının gözden geçirilerek askeri okula dönüştürülmesine karar vermişlerdir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Mekteb-i Harbiye nihayet padişahın da katılımıyla 1834 yılında açılmıştır.

Mektep ilk kurulduğu dönemde iki kademeli bir eğitim sisteminde sahiptir. Sekiz sınıfa ayrılmış olan ilk kademe mektepte birinci sınıfta alfabe, kum üzerine yazı ve rakam, yarım dairede iki harfli lügatler; ikinci ve üçüncü sınıflarda üç harfli lügatler ve amme cüzü; dördüncü ve beşinci sınıflarda ilmihal, şurû-i İslamiye ve akaid-i diniye; altıncı sınıfta askeri kanun ve talimnameler; yedinci ve sekizinci sınıflarda tuhfe, nuhbe, sarf ve rika yazısı öğretilmektedir. İlk kademeyi başarılı bir şekilde bitirenlerden seçilecek yüz öğrenci ikinci mektebe devam edecek ve burada ilm-i hesap, mecmuatü'l-mühendisin, harita çizimi, topoğrafya ameliyatı, ameliyat-ı hendese ve ilm-i hendese talim ettirilecektir.⁷

Mekteb-i Harbiye ilk kurulduğunda askeri bölük hüviyetinde olup öğrenciler nöbet tutma, koğuş temizliği yapma, yemek pişirme gibi görevleri de yerine getirmekteydiler. Bir müddet sonra mektebe bir bölük asker gönderilerek bu işlerin askerler tarafından yapılması sağlanmış ve Mekteb-i Harbiye öğrencilerine talebe unvanı

olan ulum-u mütenevvi'a-yı harbiye istihsaline miftah olan hat ve lisan-ı ecnebiye ve ba'dehu ulum ve fûnun-u mütenevvi'â-yı harbiyeyi öğrenmek için müsteid şakirdân ikame ve talim ve taallümlerine "ekol militer" tabir olunan mekteb-i askeriye inşa ve ihdası lazımeden ve kararkîr olan harbiye ve müzika mekteplerinden başka evvel emirde asakir-i mensure-i muhammediye-i hassa-yı şahane için Üsküdar'ın mevki ve hava cihetiyle mefkûdu'n-nazar bir mahalline dahi "ekol militer" ve yine ol sur içinde olarak müzisyen tabir olunan harbiye ve muzika mekteplerinin inşa ve tekмили irade-i seniye-i şahane iktizasından olarak..." BOA, *Cevdet Askeriye* (C. AS.), 266-11039.

⁶ Ahmet Nuri Sinaplı, *Şeyhül Vüzere Serasker Mehmed Namık Paşa, Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1987, s. 66

⁷ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 107 (Rabiu'l-Ahir 1251); Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 14-15; Salim Cevad, *Ordu ve Donanma Teşkilatı ve İstatistik*, s. 58.

verilmiştir.⁸ Mekteb-i Harbiye gerek istenilen seviyede öğrenci bulamamaktan ve gerekse de eğitim öğretimin istenilen seviyede verilememesinden dolayı uzun yıllar mezun verememiştir. Yukarıda zikredildiği gibi okulun ilk mektep kısmı henüz ibtidai bir seviyede eğitim vermektedir. 1845 yılında oluşturulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kararları neticesinde Mekteb-i Harbiye'ye öğrenci yetiştirmek üzere on iki ordu merkezine askeri idadi mekteplerinin açılması kararlaştırılmış ve nihayet Mekteb-i Harbiye asıl maksadı olan askeri teknik eğitime hasredilmiştir.⁹ Mekteb-i Harbiye bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitim sekteye uğramıştır.¹⁰

1. Mekteb-i Harbiye'de Din Eğitimi

Müslüman ordularda din İslam'ın ilk yıllarından itibaren önemli bir motivasyon aracı olagelmiştir. Osmanlı ordusunda da din devletin kuruluşundan itibaren savaş motivasyonunda önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Savaş, dini terimler olan 'cihad' ve 'gaza' olarak tanımlanmıştır. Savaşa çıkılırken şeyhülislamdan fetva alınmış ve ordunun dini motivasyonunu arttırmak için savaşlara dönemin meşhur din adamları ve tarikat şeyhleri davet edilmiştir.¹¹

Mansure ordusu kurulduktan sonra da din adamları ordunu önemli bir parçası olmuştur. Geçmişte yeniçerilerin yaşattığı kötü tecrübelerin de dini cehaletten kaynaklandığı düşünülerek Mansure ordusu kanunnamelerinde "Asakir-i islamiyenin cem'i zamanda

⁸ Salim Cevad, *Ordu ve Donanma Teşkilatı ve İstatistik*, s. 58-59.

⁹ *Takvim-i Vekâyi'*, De' a 284 (30 Rabiulevvel 1261), s. 3; Mehmed Esad, *Mirat-ı Harbiye*, s. 37; Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihi 1846-1945*, C. 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1946, s. 5; *Dünden Bugüne Kuleli Askeri Lisesi*, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 2007, s. 31-32; *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 1985, s. 33-34.

¹⁰ Balkan Savaşları esnasında eğitim süresi ik yıla düşürülmüş 1. Dünya Savaşı esnasında ise eğitime ara verilmiştir. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi, Berikan Basım Yayım*, Ankara, 2001, s. 92-105; Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harbiye> (29.09.2021)

¹¹ Mehmet Yüksel, Osmanlı Toplum Yapısında Şeyhülislamlık Makamına Bir Bakış, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016, s. 3497; BOA, *Cevdet Askeriye (C.A.S.)*, 949-41202; Ordu şeyhliği için ayrıntılı bilgi için bkz.: Ümit Ekin, "Osmanlı Ordusunda Moral yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, S. 10, 2008, ss. 167-178.

ekser uygunsuzluklarına cehaletleri sebep olduğundan neferât-ı merkûme ber vech-i bâlâ yapılacak mekteplerdekülli yevm birer nöbet dahi taallüm-i din ve diyanet ve hem cemaatle edâ-yı salat eylemelerine nasb nefsi ihtimam edip bu hususa cümle zabitan gereği gibi takayyüd ve ihtimam eyleyeler.” şeklindeki ifadelerle imamlar vasıtasıyla asker ve zabıtlara din derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.¹² Bu bağlamda orduda hem askerlerin hem de rütbelilerin din eğitiminin gerçekleşmesi için ordu bünyesinde alay/tabur imamları ve alay müftüleri istihdam edilmiştir.

Orduda ve askeri mekteplerde din eğitimine yer verilmesinin bir diğer önemli nedeni ise dinin itaati ve sadakati sağlama hususundaki etki gücü olmuştur. Yine kanunnamelerde alay imamlarının vazifesinin askerlere sadece ilmihal bilgilerini öğretmek değil “‘et’üllahe ve et’ürrasule ve ulu’l-emri minkum’ emri münifinin manayı latifini ifade ederek ululemre inkıyad ve itaat etmek hususu dünya ve ahirette mücib-i feyz-u bereket ve müstevcib-i fevzi selamet olacağını kûş-u hûşlarına telkin ve tefhim etmelerine sa’y ve himmet etmek”¹³ ifadesiyle üstlerine itaati anlatmak olduğu da ifade edilmiştir. II. Abdulhamid (1876-1909) döneminde de yine din eğitimi Avrupa’dan yayılan ve devleti yıkıcı etkisi olduğu düşünülen fikri cereyanların karşısında askeri okul öğrencilerinin padişaha sadakatini sağlaması yolunda güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. II. Abdülhamid dönemi seraskerlerinden olan Serasker Rıza Paşa (ö. 1920) kaleme aldığı tezkirede padişaha ve saltanata karşı bazı askeri mektep öğrencilerinin ‘efkâr-ı muzırira’ beslediklerini ifade etmiş ve bunun dini eğitim ile fikirleri aydınlanmamış olanlarda olabileceğinden bahisle askeri mektep öğrencilerinin ancak akaid-i diniye tedrisiyle “...emr ve irâde-i şahânelerine itaat ve zât-ı akdes-i mulûkânelerine fart-ı tazim ve muhabbet ve devlet-i aliyye-i müeyyidelerine sadakat-kârâne hizmet...” edebileceklerini ifade etmiştir.¹⁴

Yine II. Abdulhamid döneminde uzun yıllarda askeri okullar

¹² BOA, *Kanunname-i Askeri Defterleri (A. {DVNSKNA.d...}), Defter No: 1,6.*

¹³ *Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye, 1244/1829, s. 4.*

¹⁴ BOA, *Yıldız Mütevenni Maruzat (Y.MTV.), 138-108.*

nazırlığı yapmış olan Zeki Paşa (ö. 1914) askeri okul öğrencilerinin padişaha olan sadakatlerinin güçlendirilmesi için askeri rüştiyelerden itibaren Mekteb-i Harbiye'ye kadar tahsilleri müddetince iyi bir dini eğitimden geçmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için de askeri okullarda okutulmak üzere 'mesâil-i diniye ve ahlakiyeyi' haiz bir eser hazırlatma gayretine girişmiştir. Zeki Paşa, bu eseri hazırlaması için Babıali Tercüme Odası'ndan liyakat ve sadakatine güvendiği Mazhar Bey'i¹⁵ seçmiştir.¹⁶

Mazhar Bey'in hazırladığı ve bir kısmını müsvedde halinde Zeki Paşa'ya sunduğu metnin bir kısmı şu şekildedir:

1. İmamı'l-müslimin ve halife-i rû-yi zeminin daire-i itaatinden huruca cüreytâb olarak müctemian bir yere toplanan erbâb-ı fesâdın bilfiil harekât-ı tecavüzkârâneye başlamasalar ve müslim olsalar bile 'fein beğat ihdahumu ale'l-uhra fekâtilu'l-letî tebğî hattâ tefie ilâ emri'llah/365 emr-i ilahisine istinaden umumen katl ve imhalarına cevaz-ı kat'î-i şer'î vardır.

Hatta bunların hareket-i vakıaları kendilerini memlektin hasmân-ı ecnebiyesinden daha dîn daha muhakkar bir mertebeye indirdiği ve hareketlerinin şenaati bir ecnebi düşmanın taarruzundan da ziyade bulunduğu cihetle yaralı düşenlerine bile izhâr-ı rû-yi merhamet edilme-yerek müsaraaten katl olunmasına ve firarilerinin bi't-takîb hemen mahv ve idam edilmesine şer-i şerif mezuniyet-i tam vermiştir. Zira maksat muhafaza-i huzur ve intizam-ı devlet ve memlekettir ki ruh ve hayat-ı cemiyet demektir.

Şer'-i şerif yalnız bunların katl ve imhâlarına fetvâ-yı kat' vetmekle iktifâ etmiyor. İndellah ne derecede müstehak-ı itâb ve azap olduklarını ve derece-i maktûhiyet-i şer'iyelerini göstermek için diyor ki:

¹⁵ Babası ilmiyeden olan Mazhar Bey, Numune Terakki Mektebi'nden mezun olmuştur. Memuriyet hayatına Hariciye Nezareti'nde başlayan Mazhar Bey, Hariciye Nezareti Tercüme Odası'ndaki memuriyetinin yanında Mekteb-i Harbiye ve Tıbbiye'de İlm-i Ahlak ve Kitabet derslerine girmektedir. En son Aralık 1909 tarihinde askeri idadi kitabet muallimi iken dördüncü alaya memur olarak gönderildiğinden emekliğini istemiştir. BOA, Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y.EE.d.), Defter No: 959; BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3678-275801.

¹⁶ BOA, Y.MTV., 132-170.

'lehum hizyun fi'd-dünya' ayet-i kerimesiyle min tarafillah takbîh edildiği veçhiyle sa'y-i bi'l-fesâd olan ve daire-i itâat-i emiru'l-mü'mininden çıkanlar yalnız katl ve imha olmakla kalmazlar. Şefaate istihakaktan dahi mahrum olurlar. Binaen aleyh üzerlerine cenaze namazı kılınmadığı gibi gusül dahi edilmezler. Dünyada, ahirette akıbet ve hallerine bir timsal olmak üzere bilâ gusül ve salat kara toprağa tevdi olunurlar. Zira namaz şefaattir. Yalnız ona müstahak olanlar için kılınır. Hazret-i Ali kerramellahu vecheh vakt-i saadetlerinde ilan-ı fesada kalkışan erbâb-ı bağy ve isyanı yıkatmamış ve namazlarını dahi kıldırmamıştır. Erbâb-ı intihar bile bu fiilin şenaat-ı malumesine rağmen yine sa'y-i bi'l-fesâdlardan mertebeye ehven addedilmiş ve şeriat ba'de'l-gusl namazlarının kılınmasına hüküm eylemiştir.

2. Sa'y-i bi'l-fesâd olanlardan biri diğerini katl eylese şer'an katile hiçbir şey lazım gelmez. Binaen aleyh daire-i itaat altına alındıkları zaman katil aleyhine kısas ve diyet gibi hükm-ü şer'î verilemez.

3. Sa'y-i bi'l-fesâd olanların malları tövbe edinceye kadar hapis olunur ve silah ve hayvanları taraf-ı hükümetten lüzum görüldükçe istimal edilir.¹⁷

Mazhar Bey'in sunduğu müsvedde metinden askeri mekteplerde padişaha/halifeye itaat özel olarak işlenmeye ve öğrencilerin zihinlerine padişaha isyanın ne kadar kötü bir fiil olduğunun aşılana çalışıldığı anlaşılmaktadır. Eserde padişaha isyana kalkışanların yaptıkları fiillerin isyancıları, ecnebilerden daha aşağı bir mertebeye indirdiği ve öldürülmelerinin caiz olduğu ifade edilmiştir. Hatta bu gibi kişilerin ahirette de cezaya müstahak olacaklarından hareketle öldürülmelerinin ardından yıkanmalarının ve cenaze namazlarının kılınmasının dahi caiz olmadığı görüşü ileri sürülmüştür. Müsveddenin devamında Mazhar Bey, hadis-i şeriflerden de misaller vererek halifeye isyanın Allah'a isyanla eş olduğunu ifade etmektedir.

II. Abdulhamid'in de askeri okullarda verilen din eğitimini takip ettiği anlaşılmaktadır. Zira II. Abdulhamid 1898 yılında askeri okullara gönderdiği hususi tezkire ile bu okullarda din derslerinde

¹⁷ BOA, Y.MTV., 132-170.

hangi kitapların okutulduğunu, kimlerin din derslerini verdiklerini, namaz, oruç, abdest gibi ibadetlerin ifası için okul yönetimlerinin hangi tedbirleri aldıklarını öğrenmek istemiştir.¹⁸

2. Mekteb-i Harbiye’de Din Dersleri

Mekteb-i Harbiye ilk kurulduğu yıllarda yukarıda değindiğimiz üzere iki kademeli bir şekilde eğitim vermekteydi. Birinci kademe olan ilk mektep temel okuma-yazma becerileri, askeri kanunlar ve din derslerinden oluşmaktadır. Dördüncü ve beşinci sınıflarda ilmihal, akaid-i İslamiye ve diniye dersleri okutulmuştur. Söz konusu derslerle Şürünbülâlî’nin (ö. 1659) Nûru’l-İzâh, İmamzâde Esad Efendi’nin (ö. 1851) Dürr-i Yekta ve İbrahim b. Muhammed el-Halebi’nin (ö. 1549) Halebî isimli eserlerinin okutulduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

1845 yılına gelindiğinde daha önce değindiğimiz üzere Mekteb-i Harbiye askeri teknik konulara hasredilmiş ve daha önce ilk mektepte verilen dersler askeri idadi ders programlarına kaydırılmış ve II. Abdulhamid dönemine kadar din dersleri Mekteb-i Harbiye ders çizelgelerinde yer almamıştır.²⁰ Ancak bu durum Mekteb-i Harbiye’de din derslerinin tamamen terk edildiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira Mirat-i Mekteb-i Harbiye isimli eserin müellifi olan Mehmed Esad’ın eserinde ifade edildiği üzere din eğitimi askeri rüşdiye ve idadilerde verilmekte olduğundan Mekteb-i Harbiye ders programı ‘ulûm-u harbiye’ye hasredilmiştir. Ancak Mekteb-i Harbiye’de din dersleri mektep camiinde devam etmektedir. Özellikle Ramazan aylarında öğrencilere cihadın sevdinilmesi amacıyla Peygamber Efendimiz’in ve sahabelerinin İslam Dini’ni yaymak amacıyla düzenledikleri seferlerin anlatıldığı eserler

¹⁸ BOA, Y.MTV., 172-20.

¹⁹ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 131; Mekteb-i Harbiye’nin ilk mezunlarından olan Hüseyin Avni Paşa’nın (ö. 1876) diplomasından da Mekteb-i Harbiye’nin ilk yıllarındaki programında yer alan din derslerinde bahsettiğimiz eserlerin okutulduğu anlaşılmaktadır. Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 887.

²⁰ Bkz.: 1847 senesi Mekteb-i Harbiye ders cetveli. BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.)*, 67-7.

okutulmaktadır.²¹ Yine 1892 senesinde Kuleli Askeri İdadisi akaid dersi muallimi olan Hüseyin Hüsnü Efendi, haftada bir gün Mekteb-i Harbiye camisinde toplanacak bütün öğrencilere ‘Mevâidü’l-În’am fi Berâhîni Akaidi’l-İslam’²² isimli kitabı okutmak üzere Mekteb-i Harbiye’ye tayin edilmiştir.²³ Ders çizelgelerinde olmasa da cami dersleri şeklinde din derslerinin Mekteb-i Harbiye öğrencilerine okutulduğu anlaşılmaktadır.

Mekteb-i Harbiye’de din dersleri II. Abdulhamid dönemine kadar yukarıda bahsettiğimiz minvalde devam etmiştir. II. Abdulhamid döneminde Alman askeri yardımı çerçevesinde İstanbul’a gelen Wilhelm Colmar von der Goltz (ö. 1916) askeri okulların yeniden yapılanmasında önemli roller üstlenmiş ve Mekteb-i Harbiye ders programlarında önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır.²⁴ Goltz Paşa 2 Ocak 1894 tarihinde askeri okullar nazırı Zeki Paşa ile beraber hazırlamış olduğu mazbatada “*ilerde ordu-yu hümâyunlarında hizmet-i mukaddese-i padişâhide bulunacak şâkirdânın bu sûretten istifade olunmak için mu’tekâdât-ı dîniyesinin metîn ve müstahkem olması lâzımeden*” olduğundan hareketle askeri rüştiyelerde verilen temel ilmihal ve akaid bilgilerinin takviye edilmesi için idadilerde ilmihal ve fıkıh; Mekteb-i Harbiye’de ise siyer-i nebi okutulması gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁵ Böylelikle askeri rüştiye ve idadiye mekteplerinin ders programlarında mevcut olan din dersleri Mekteb-i Harbiye’ye de teşmil edilmiş ve Mekteb-i Harbiye’ye kadar olan askeri okulların tüm basamaklarında yer edinmiştir. Ancak mazbatada her ne kadar Mekteb-i Harbiye’de siyer okutulması öngörülmüşse de ders programları hazırlanırken siyer yerine akaid derslerinin programda yer aldığı görülmektedir.

²¹ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 130.

²² Manastırlı İsmail Hakkı Efendi’nin ehlişünnet akaidi üzere kaleme almış olduğu eseridir. Eser Askeri ve mülki idadilerde ders kitabı olarak ta okutulmuştur.

²³ BOA, *Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)*, 22-110.

²⁴ Zekeriya Türkmen, Sultan II. Abdulhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane, *Osmanlı İstanbulu IV: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2016*, Ed.: Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁵ BOA, *Y.MTV.*, 88-185.

Tablo 1: 1897-1912 Senelerine Ait Mekteb-i Harbiye Ders Programı²⁶

Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene
<ul style="list-style-type: none"> Akaid-i Diniye Talim Nazariyat ve Ameliyatı (Süvarilere fazla olarak manej talimi) Hikmet-i Tabiiye Kimya Hendese-i Resmîye ve Eşkâli Topografya Nazariyat ve Ameliyatı Kitabet-i Askeri Malumat ve Terbiye-i Askeriye Harita Tersimi Fransızca Almanca veya Rusça 	<ul style="list-style-type: none"> Akaid-i Diniye İlm-i Ahlak Hidemât-i Seferiye Nazariyat ve Ameliyatı Talim Nazariyat ve Ameliyatı Piyade/Süvari Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu Ceza Kanunname-i Hümayunu Nazari ve Ameli Fenn-i Furûsiyet/Tezkere-i Süvariyan Malumat ve Terbiye-i Askeriye İnşaat-ı Askeri Harita Tersimi Kılıç Talimi Almanca veya Rusça 	<ul style="list-style-type: none"> Tabiye Nazariyat ve Ameliyatı Talim Nazariyat ve Ameliyatı İstihkâmât-ı Hafife ve Muhtasar Cesîme Coğrafyâ-yı Askeri Hıfz-ı Sıhha-i Askeri Esliha-i Hafife ve Muhtasar Sakile Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı Malumat ve Terbiye-i Askeriye Fransızca Almanca veya Rusça İstikşâfât-ı Askeriye

Söz konusu program küçük değişikliklerle sonrasında eğitimin sekteye uğradığı Balkan Savaşları'nda kadar devam etmiştir. Üç senelik Mekteb-i Harbiye ders programında birinci ve ikinci senelerde hafta bir saat akaid-i diniye adıyla din dersleri yer almıştır.

26 Kanun-i Evvel 1315/ 7 Ocak 1900 tarihinde II. Abdulhamid yine askeri okullar nezaretine askeri okullarda okutulan din

²⁶ Erkan-ı Harbiye Namzeti Piyade, Süvari, Baytar ve Aşiret Sınıfları ve Mekatib-i İdadiye ve Rüşdiye ve İbtidaiye-i Askeriye-i Şahane Programı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: NECTY09186; BOA, İrade Maarif (İ.MF.), 7-40; BOA, Y.EE.d., Defter No: 295; BOA, Y.MTV., 226-51; Kurtcephe ve Balçoğlu, Kara Harp Okulu Tarihi, s. 135.

derslerinin gözden geçirilmesi hususunda hususi tezkire göndermiş bunun üzerine nezaret tarafından aralarında nazır Zeki Paşa’nın da bulunduğu bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon devletin bekasının ‘din-i İslam’ın muhafazası ile kaim’ olacağından bahisle Mekteb-i Harbiye’nin de her üç senesinde Şerh-i Akaid²⁷ adlı eserin okutulmasını kararlaştırmıştır.²⁸

Osmanlı mekteplerinde hali hazırda okutulmakta olan Şerh-i Akaid isimli eser bu yıllarda Mekteb-i Harbiye’de de okutulmuştur. İngilizlerin de etkisiyle Arap Müslümanlar arasında II. Abdülhamid’de karşı halifelüğün kureyşiliği propagandası yayılmaya başlınca eserden imamet bahsi çıkarılmış ardından da 1902 senesinde eser öğrencilere zor geldiği gerekçesiyle mektep programlarından kaldırılmıştır.²⁹ Şerh-i Akaid’in Mekteb-i Harbiye programlarından çıkartılması üzerine Manastırlı İsmail Hakkı Efendi’nin Mevâidü’l-İn’am fî Berâhîni ‘Akâidi’l-İslâm isimli eseri ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır.

1904 senesine gelindiğinde Goltz Paşa’nın teklifiyle Mekteb-i Harbiye’nin sayıları artırılmış Erzincan, Edirne, Manastır, Bağdat ve Şam’da da birer Harbiye Mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu okullar uzun ömürlü olamamış ve II. Meşrutiyet’le birlikte kapatılmışlardır.³⁰ 1905-1906 yılında Harbiye okulları için kapsamlı bir müfredat programı hazırlanmıştır. Söz konusu programda her ders için senelik müfredat programı belirlenmiştir. Askeri okullar açısından bu bir ilk olma özelliği de taşımaktadır. Askeri ibtidai mekteplerinden Mekteb-i Harbiye’ye kadar her basamak için hazırlanan programda Mekteb-i Harbiye programının birinci ve ikinci sınıflarında din dersleri görülmektedir. Söz konusu programda birinci

²⁷ Ömer en-Nesefî’nin (ö. 1142) ehlişünnet akaidine dair kaleme almış olduğu Akaidü’n-Nesefî eserine Taftazani’nin (ö. 1390) yazmış olduğu şerhtir.

²⁸ BOA, Y.MTV., 199-74. Ancak arşiv belgelerinde ve ikincil kaynaklarda Mekteb-i Harbiye’nin üç senesinde de din derslerinin okutulduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. Alınan kararın faaliyete geçirilmediği anlaşılmaktadır.

²⁹ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 678-66; BOA, MF.MKT., 748-46; Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> (23.10.2021).

³⁰ Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 69-70.

sınıf Akaid-i Diniye ders içeriği yirmi dört başlıkta verilmiştir. Her konu başlığının yanında konu hakkında sınavda çıkacak sorunun puan değeri de gösterilmiştir. Müfredat incelendiğinde içeriğin Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Mevâidü'l-În'am fî Berâhini 'Akâidi'l-İslâm* adlı eserinden iktibas edildiği anlaşılmaktadır.³¹

Söz konusu programda Mekteb-i Harbiye akaid-i diniye ders müfredatı şu şekilde özetlenebilir:

Birinci sınıf:

- Ahkâm-ı şer'iyyenin kısımları, ilm-i tevhid, ilm-i kelim ve usul-u fikhın tanımı ve bu ilimlerin tedvin sebepleri ve ilk tedvin edilen kitapları,
- İmanın şartları, rükünleri; iman tasdik ve ikrarın hükmü; iman ve İslam terimlerin manaları ve delilleri; İmanın akli mi, şer'î mi oluşu,
- Nübüvvet, kendilerine peygamber gönderilmeyen kavimlerin durumu, kendilerine İslam daveti ulaşmayanların durumu, fetret devrinde yaşayan veya çocukken vefat eden insanların durumu,
- Allah'ın zatıyla tasavvuru, ulemanın bu husustaki izahatı ve delilleri, Allah'ın varlığının delilleri, bazı ilimlerin Allah'ın varlığına işaret etmesi,
- Allah'ın vahdaniyet sıfatı, Allah'ın bütün sıfatlarında bir olması, birden fazla yaratıcının muhal olması ve delilleri,
- Allah'a (hâşâ) çocuk isnad edilmesi, uluhiyyetinde ortağının olmaması ve bunlarla ilgili ayet-i kerimeler ve tefsirleri
- Allah'ın kadîm ve ebedi olması, mekândan tenzihi ve delilleri, Allah'ın zatıyla ezeli olan sıfatları,
- Allah'ın Kudret, İlm, Hayat, İrade, Sem', Basar, Tekvin sıfatları, Allah'ın Kelam sıfatı ve mahiyeti³²

³¹ Krş.: Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâidü'l-În'am fî Berâhini 'Akâidi'l-İslâm*, Sahâfiye-i Osmaniye Şirketi, İstanbul, t.y; *Mekatib-i Harbiye-i Şahane Birinci Sene: Müfredat Programları*, Harbiye-i Şahane Matbaası, Dersaadet, 1323, s. 259-265.

³² *Mekatib-i Harbiye-i Şahane Birinci Sene: Müfredat Programları*, Harbiye-i Şahane Matbaası, Dersaadet, 1323, s. 259-265.

İkinci Sınıf:

- Efâl-i İlahiyeden olan İhya, İmate, Terzîk, Tesbîb, Hidayet, İdlâl, İnzâl-i Kitap, İrsâl-i Rusûl, Ba's, Haşr, Te'zîb, Ten'im fiillerinin izahı, tövbe, duaya icabet,
- Nübüvvetin imkânı ve sıfatları, Peygamber Efendimiz'in nübüvveti, delilleri, mucizeleri; melek ve cinlerin evsâfı, Hz. Ebubekir'in fazileti
- Halifenin lüzumu, kıyamet alametleri, kabir ve ahiret hayatı, 'Haşr'ın cismani olması ve delileri, Rüyettullah meselesi
- Ehlisünnet mezhebine tabi olmanın gerekliliği, Ebu Hanife'nin dine hizmetleri
- Hariciler ve mutezilenin fesat hareketleri, Osmanlı Devleti'nin eskiden beri Ehl-i Sünnet'e olan bağlılığı³³

Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, eserinde itikadi meseleleri ehl-i sünnet itikadınca yorumlamış ve yeri geldiğinde batıl sayılan Dehriyyun, Tabiiyyûn gibi akımlara da cevaplar vermiştir. İtikadi meseleleri izah ederken çoğu zaman İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye ithaf edilen Fıkh-ı Ekber adlı esere atıfta bulunmaktadır. Eserde bazı itikadi meseleler izah edilirken bir takım hikâyelerle örneklendirilmiştir. Mesela Ebu Hanife'nin dehrilerle yaşadığı ileri sürülen bir olaydan hareketle Allah'ın varlığı delillendirilmeye çalışılmıştır.³⁴

Askeri okullarda son yapılan düzenlemelerle birlikte din dersleri, askeri rüştiyelerden Mekteb-i Harbiye'ye kadar tedrici bir derecelendirmeye tabi tutulmuştur. Askeri rüştiyeden tahsil hayatına başlayan bir öğrenci rüştiyede basit ilmihal ve akaid eğitimi aldıktan sonra idadide daha tafsilatlı akaid bilgisinin yanında teferruatlı fıkıh dersleri görmektedir. Mekteb-i Harbiye'de ise akaid konusunda oldukça tafsilatlı eserler okutulmaktadır. Mektebi Harbiye'nin kuruluşundan itibaren ders kitabı olarak da Nurulizah, Dürr-i Yekta, Halebi, Şerh-i Akaid ve Mevaidü'l-İn'am fi Berâhini Akaidi'l-İslâm isimli eserler okutulmuştur. Bu eserlerin ortak

³³ Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâidü'l-İn'am fi Berâhini 'Akâidi'l-İslâm*, Sahâfiye-i Osmâniye Şirketi, İstanbul, t.y., s. 78-160.

³⁴ Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâidü'l-İn'am fi Berâhini 'Akâidi'l-İslâm*, s. 32-33.

özelliği güçlü bir Hanefi ve ehlişünnet mezhebi vurgusu yapmalıdır.

3. Müfredat Dışı Din Eğitimi

Mekteb-i Harbiye’de ders cetvellerinde bulunan din dersleri dışında da dini değerlerin yerleştirilmesi için çeşitli metotlar kullanılmıştır. Ders çizelgelerinde din derslerinin yer almadığı dönemlerde camilerde yapılan derslerle din dersleri verilmeye devam edilmiştir. Özellikle Ramazan aylarında öğrencilerin devam edecekleri bir takım cami dersleri ihdas edilmiş ve bu derslerde öğrencilere Hz. Peygamber ve sahabelerinin hayatlarından kesitler ve savaşları anlatılarak öğrencilerin dini duyguları pekiştirilmeye çalışılmıştır. Öğrenciler bu cami derslerinden sonra akıllarına takılan konularda hocalara soru sorma imkânına da sahip olmuşlardır.³⁵ Mekteb-i Harbiye mezunlarından olan Rahmi Apak da hatıralarında Ramazan ayına mahsus cami derslerinden bahsetmekte ve bu derslerde özellikle cihat konusunun işlendiğini ifade etmektedir. Apak’a göre bu vaazlarda cihat konusu o kadar fazla işlenmektedir ki öğrencilerin zihinlerinde azaptan kurtulmak için savaş meydanında cihat etmekten başka çare kalmadığı hissini uyandırmaktadır.³⁶

Bunun yanında kazandırılmaya çalışılan dini değerler bir takım disiplin uygulamaları ile de denetim altına alınmaya çalışılmıştır. 1905 müfredat programlarında din derslerinin eğitim usulü hakkında talimatında öğretmenlerin din derslerini anlatırken öğrencilerin şer-i ahkâma göre amel etmelerini de sağlamaları gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla dini hükümlerle amel etmek din eğitiminin tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilmiştir. Öte yandan askeri okullarda verilen din eğitimi ile öğrencilerin o dinin inançlı bir mensubu olması hedeflenmektedir. Dolayısıyla ibadete devam hususunda Mekteb-i Harbiye disiplin uygulamaları da din eğitiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

³⁵ Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 131.

³⁶ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 13.

Tablo 2: Mekteb-i Harbiye Namaz Disiplin Tablosu³⁷

İşlediği Suç	Aldığı Ceza
Sabah namazı vakti koğuştta görölmek	Dört hafta izinden men
Namaza gitmesi üzerine nöbetçi zabıt tarafından ihtarına riayet etmemek	On gün hapis
Namaz vakti bahçede ağaçların arasında saklanmak	Beş hafta izinden men
Namaza gitmemek	Dört hafta izinden men
Namaza gitmeyip nöbetçi zabiti aldatmak	On gün hapis
İzinsiz olduğu halde yatsı namazındaki sayımda bulunmamak	Bir hafta hapis
Yatsı namazına gitmeyip dışarıda şarkı söylemek	İki hafta izinden men
İmamete geçen bir talebenin Arap usulü Kur’an-ı Kerim tilaveti üzerine istihza etmek	Bir hafta hapis
Yatsı namazına gitmeyerek yatsı yoklamasında bulunmamak	Bir hafta hapis
Yatsı namazında gürültü yapmak	Dört hafta izinden men
Namazda gürültü yapmak	Beş hafta izinden men
Yatsı namazı kılmayıp oturmak	Dört gün hapis
Namaza gitmeyip bahçede dolaşmak	Bir hafta izinden men; On gün hapis
Namaza gitmemek için yoklamadan firar etmek	On gün hapis, dört hafta izinden men
Namaz vakti hamamda görölmek	Bir hafta izinden men
Namaz vakti çamaşırhanede görölmek	Bir hafta izinden men

Tablo 2’de de göröldüğü üzere namaza devam Mekteb-i Harbiye’de özellikle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Mekteb-i Harbiye’de namazların cemaatle kılınması mecburi olup namazın aksatılması durumunda bir hafta izinden men edilme cezasından

³⁷ BOA, Y.EE.d., Defter No: 289; BOA, Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 20-55; “Cunha-i Vakıalardan Dolayı Mekteb-i Funun-u Harbiye-i Şahane Üçüncü Senesi Şakirdanından Mücazat Olunan Efendilerin Esamisi”, “Cunha-i Vakıalardan Dolayı Mekteb-i Funun-u Harbiye-i Şahane İkinci Senesi Şakirdanından Mücazat Olunan Efendilerin Esamisi”, “Cunha-i Vakıalardan Dolayı Mekteb-i Funun-u Harbiye-i Şahane Birinci Senesi Şakirdanından Mücazat Olunan Efendilerin Esamisi” Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane de el-Yevm Müstahdem Bulunan Ümera ve Zabitan ve Memurin-i Sayenin Künyeleri, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: T09034; Kurtceppe, Balcıoğlu, Kara Harp Okulu Tarihi, s. 148-151.

hapse kadar çeşitli cezalar verilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin dine mugayir ifadeler kullanmaları da cezalandırılmaktadır. Örneğin 1892 yılında Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden Bosnalı Süleyman Efendi isimli bir öğrenci 'dîn-i mübîn-i Muhammediye' aleyhinde sarf etmesi üzerine tahkikat başlatılmış ve öğrenci hapsedilmiştir.³⁸

Ancak ibadet hususundaki disiplin uygulamalarının öğrenciler nezdinde istenilen tesiri göstermediği görülmektedir. Askeri okul mezunlarının hatıralarında aktardıklarına bakılacak olursa zorunlu namaz uygulaması öğrencilere pek sevimli gelmemekte ve öğrencilerin namazı istemeyerek hatta abdestsiz olarak kıldıkları anlaşılmaktadır. Ali Fuat Cebesoy, Ziya Yergök ve Rahmi Apak gibi askerler hatıralarında öğrencilerin çoğunluğunun abdestsiz namaz kıldıklarını ifade etmektedirler.³⁹ Hatta Rahmi Apak, Mekteb-i Harbiye'nin mezun durumunda olan üç öğrencisinin zorunlu namaza karşı çıktıklarından öğrenciler önünde tahkir edilerek apoletlerinin söküldüğünü ifade etmektedir.⁴⁰

4. Din Dersleri Öğretmenleri

Mekteb-i Harbiye henüz kurulduğu yıllarda hazırlanan kanunnameye okula alınacak öğretmenlerin Müslüman, mezhep ve meslekçe sünnete uygun, cihad ve askerliği sevmesi şartları aranmıştır.⁴¹ Bunun yanında din dersleri öğretmenlerinde aranan özel şartlar da bulunmaktadır. Askeri okullarda din derslerini verecek öğretmenlerin liyakatli, dindar ve üstün ahlaki meziyetlere sahip olması beklenmektedir.⁴²

Mekteb-i Harbiye'de ve diğer askeri okullarda görev yapan din

³⁸ BOA, BEO, 1-27.

³⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Anıları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, t.y., s. 26; Ziya Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890-1914): Askeri Öğrencilik, Erzurum, Erzincan ve Dersim Harekati*, Haz.: Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 74; Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, s. 12.

⁴⁰ Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, 15.

⁴¹ Hayrullah Gök, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi(1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 95.

⁴² BOA, Y.MTV., 199-74; BOA, BEO, 1082-81150.

dersleri öğretmenleri genelde dönemin ilim çevrelerinde şöhret bulmuş müderrislerden seçilmiştir. Örneğin dönemin tanınmış simalarından olan Ermenekli Süleyman Sırrı⁴³ (ö. 1931) bazı askeri rüştiyelerin yanında Mekteb-i Harbiye’de de din derslerine girmiştir.⁴⁴

Mekteb-i Harbiye’de din derslerine genelde müderrisler girmektedirken bazen müderrisinden olmayan Mekteb-i Harbiye mezunlarının da girdiği olmuştur. 1906 yılında askeri rütbeyi haiz olan Kolağası Ali isimli birisi akaid-i diniye muallim muavini olarak görev yapmıştır. Yine dönemin tanınmış simalarından tasavvufi ve edebi kişiliği ile öne çıkan Binbaşı Raşid Aşkî Mekteb-i Harbiye’de kitabet ve akaid derslerine girmiştir.⁴⁵

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin önemli eğitim kurumlarından olan ve Cumhuriyet’in kurucu kadrosunun çoğunluğunun mezunu olduğu Mekteb-i Harbiye aynı zamanda Osmanlı modernleşmesinin önemli bir taşıyıcısı olarak görülmüştür. Avrupai tarzda eğitimin askeri okullarla Osmanlıya gelmesi bu okulları daha da önemli kılmaktadır. Devlet askeri okulların teşkilat ve ders programlarını her ne kadar Avrupa’dan ithal etmiş olsa da kendi belirlediği hedefler doğrultusunda yetişmelerini arzu etmiştir. Bu bağlamda Mekteb-i Harbiye’de din eğitimine oldukça önem verilmiştir. Özellikle II. Abdulhamid döneminde devletin bekasının dinin muhafazasında ve

⁴³ Özellikle hadis alanındaki çalışmalarıyla tanınan Süleyman Sırrı Efendi, askeri mekteplerdeki din dersleri hocalığı görevlerinin yanında Tetkik-i Müellefât-ı Şeriyye Meclisi Azalığı, Kütüb-ü Diniye ve Şeriyye Tetkik Heyeti başkanlığı, Meclis-i Kebir-i Maarif Azalığı, Harameyn Kadılığı gibi birçok önemli görevlerde de bulunmuştur. Süleyman Sırrı Efendi’nin Mantık’a, Arap Dili’ne ve Fıkha dair eserleri de bulunmaktadır. Mustafa Oral, Osmanlı Son Dönemi Hadis Müelliflerinden Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi’nin Hayatı, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/2, C. 5, S. 9, ss. 515-536; Musa Alak, "Süleyman Sırrı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sirri> (16.06.2021).

⁴⁴ BOA, *Y.EE.d.*, *Defter No: 295*, s. 8a, 14b; BOA, *İrade Taltifat (İ.TAL.)*, 305-39; BOA, *İ.TAL.*, 438-38.

⁴⁵ Mekteb-i Harbiye mezunu olan Raşid Aşki, Kuleli İdadisi’nde Kitabet, Harbiye Mektebi’nde Akaid, Tıbbiye-i Müllkiye Mektebi’nde ise ilm-i ahlak dersleri muallimliği yapmıştır. Tasavvuf ehli olan Raşid Aşki Bey’in Aşkî mahlasıyla yazdığı divan şiirleri de bulunmaktadır. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasid-aski-bey-istanbullu>, 22.07.2021; BOA, *MF.MKT.*, 788-57; BOA, *Y.EE.d.*, *Defter No: 295*, s. 4b.

İslamcılık anlayışında görülmesi devletin koruyucusu olan ordunun subaylarının yetiştirildiği askeri okullarda din eğitime daha fazla önem verilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Zira din eğitimi askerlerin ve sivil tebaanın padişaha sadakatle bağlanmasında önemli bir araç olarak görülmüştür.

Bu bağlamda askeri okullarda din eğitimi ve disiplin uygulamalarıyla dini duygu öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu uygulamalardan arzu edilen sonucun alınamadığı da anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ibadetleri zorla yaptıkları ve padişaha sadakatin de istenilen seviyede sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Zira askeri okul öğrencileri arasında II. Abdulhamid'e karşı muhalif görüşler oldukça yaygınlaşmıştır.⁴⁶

Kaynaklar

- BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), Dosya-Gömlek No: 489-23997; 293-174174.
- BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 1-27; 1082-81150; 3678-275801.
- BOA, Cevdet Askeriye (C. AS.), 266-11039; 949-41202.
- BOA, İrade Maarif (İ.MF.), 7-40.
- BOA, İrade Taltifat (İ.TAL.), 305-39; 438-38.
- BOA, Kanunname-i Askeri Defterleri (A.{DVNSKNA.d...}), Defter No: 1,6.
- BOA, Maarif Nezaretı Mektubi Kalemi (MF.MKT.), 678-66; 748-46; 788-57.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.), 67-7.
- BOA, Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 20-55.
- BOA, Yıldız Müteveenni Maruzat (Y.MTV.), 138-108; 132-170; 172-20; 88-185; 226-51; 199-74.
- BOA, Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y.EE.d.), Defter No: 289; 295; 959.
- BOA, Yıldız Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.), 22-110.
- Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye*, 1244/1829.
- Takvim-i Vekayi'*, Def'a 107 (Rabiu'l-Ahir 1251)

⁴⁶ Mekteb-i Harbiye'de muhalif fikir cereyanları hakkında bkz.: Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

Takvim-i Vekâyi', Def'a 284 (30 Rabiulevvel 1261)

Erkan-ı Harbiye Namzeti Piyade, Süvari, Baytar ve Aşiret Sınıfları ve Mekatib-i İdadiye ve Rüşdiye ve İbtidaiye-i Askeriye-i Şahane Programı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: NECTY09186.

Mekatib-i Harbiye-i Şahane Birinci Sene: Müfredat Programları, Harbiye-i Şahane Matbaası, Dersaadet, 1323.

Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane el-Yevm Müstahdem Bulunan Ümera ve Zabitan ve Memurin-i Sayenin Künyeleri, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: T09034.

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rasid-aski-bey-istanbullu>,
(22.07.2021)

Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harbiye> (29.09.2021)

Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

Ahmet Nuri Sinaplı, *Şeyhül Vüzere Serasker Mehmed Namık Paşa*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1987.

Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Anıları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, t.y.

Cemalettin Taşkıran, *Yüzyıllardır Harbiye: Harbiye'nin 180 Yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> (23.10.2021).

Dünden Bugüne Kuleli Askeri Lisesi, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 2007.

Hayrullah Gök, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi.

İsrafil Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1992.

Kuleli Askeri Lisesi Tarihi, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 1985.

Mahmud Şevket, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyyesi: Osmanlı*

- Ordusunun Bidayet-i Tesisinden Zamanımıza Kadar*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1332.
- Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâidü'l-În'âm fi Berâhîni 'Akâidi'l-İslâm*, Sahâfiye-i Osmaniye Şirketi, İstanbul, t.y.
- Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Müterebbiye Matbaası, İstanbul, 1310.
- Mehmet Yüksel, "Osmanlı Toplum Yapısında Şeyhülislamlık Makamına Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016.
- Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.
- Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1945*, C. 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1946.
- Musa Alak, "Süleyman Sırrı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sirri> (16.06.2021).
- Mustafa Oral, "Osmanlı Son Dönemi Hadis Müelliflerinden Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Hayatı", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/2, C. 5, S. 9.
- Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri: XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
- Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Salim Cevad, *Ordu ve Donanma Teşkilatı ve İstatistik*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1340.
- Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Basım Yayım, Ankara, 2001.
- Ümit Ekin, "Osmanlı Ordusunda Moral yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, S. 10, 2008.
- Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdulhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbulu IV: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mayıs 2016, Ed.: Feridun M. Emecen, Ali Ak yıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.

Yayınları, İstanbul, 2016.

Ziya Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890-1914): Askeri Öğrencilik, Erzurum, Erzincan ve Dersim Harekatı*, Haz.: Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

